

فرهیختگان، محمد جواد ظریف، وزیر امور خارجه کشورمان، روز گذشته در آستانه ششمین سالگرد برجام، بیست‌ودومین و آخرین گزارش سه‌ماهه خود درباره روند اجرای توافق هسته‌ای (برجام) را به کمیسیون امنیت ملی و سیاست خارجی مجلس ارائه کرد. او در این گزارش که به‌همراه پیوست‌هایش ۲۶۴ صفحه می‌شود، مهم‌ترین دستاوردها و چالش‌های برجام در ۶ سال گذشته و آخرین نتایج ۶‌دور مذاکرات وین را تشریح کرده است. ظریف در این گزارش با اشاره به اینکه مذاکرات وین به چارچوب یک توافق محتمل برای رفع تحریم‌های غیرقانونی آمریکا نزدیک شده، ابراز امیدواری کرده است که در ابتدای دولت سیزدهم، این فرآیند تکمیل شود.

باتوجه به اینکه گزارش فعلی، آخرین متنی است که وزارت خارجه دولت روحانی درباره برجام منتشر می‌کند، وزیر امور خارجه تلاش کرده در آن، گزارش نسبتاً کاملی از آنچه در پیش و پس از مذاکرات رخ داده را برای ثبت در تاریخ، ارائه کند. اوبا اشاره به شرایط دنیا که درحال گذار از دنیای دوقطبی است، مذاکره با ایران به‌عنوان یک قدرت منطقه‌ای را از سر ناچاری طرف غربی دانسته و در ادامه به شرایط پیش از سال ۹۲ و اتفاقات پس از آن تا روند رسیدن به توافق در برجام و حوادث پس از آن و حتی مذاکرات وین اشاره کرده است.

مهم‌ترین مشکلی که در جای جای این متن قابل مشاهده است، عدم نگارش متوازن آن است. تیم وزارت امور خارجه به‌جای تلاش برای ارائه یک روابط‌بی‌طرفانه و واقعی، همت خود را صرف نگارش یک گزارش تبلیغاتی کرده است و به بخش‌هایی که به‌عنوان دستاورد خوانده می‌شود به‌صورت مبسوط پرداخته و از بخش‌هایی که حاصل ناکامی‌ها است، به‌صورتی گذرا عبور کرده است. این وضعیت درحالی است که به‌صورت طبیعی بایستی در گزارش به این بخش‌ها با دقت بیشتری پرداخته شود. به‌عنوان نمونه، ظریف به تعهدات و اقدامات کم‌نتیجه اروپا پس از خروج آمریکا از برجام اشاره کرده، اما به بدعهدی آنان به اندازه یک جمله اشاره داشته است. او نوشته: «طرف‌های برجام پس از آنکه تلاش‌هایشان برای جلوگیری از خروج آمریکا از برجام بی‌نتیجه ماند و این کشور از برجام خارج شد، ضمن درخواست در عالی‌ترین سطوح از جمهوری اسلامی ایران برای خویشننداری و تداوم اجرای برجام، نسبت‌به خروج آمریکا واکنش نشان داده و نیز متعهد شدند ازطریق اتخاذ تدابیر مختلف، تداوم انتفاع اقتصادی ایران از برجام به‌رغم خروج آمریکا را حفظ کنند.» او پیش از اشاره به برخی از این اقدامات و واکنش‌های طرف اروپایی نوشته که «البته درعمل [این اقدامات و واکنش‌ها] منجر به نتیجه نشده و نهایتاً کشور را ناگزیر از کاهش اجرای تعهدات هسته‌ای خود کرد.»

۹ قانون اقدام راهبردی

در سه‌سال گذشته و پس از خروج آمریکا از برجام، ایران چندگام در راستای کاهش تعهدات برجامی‌اش برداشت، اما هیچ‌یک از این گام‌ها به اندازه قانون «اقدام راهبردی برای لغو تحریم‌ها و صیانت از حقوق ملت ایران» که ۱۸ آذر ۱۳۹۹ در مجلس تصویب شد، در فرآیند مذاکرات موثر نبود. تصویب این طرح با واکنش تند وزارت امور خارجه و رئیس‌جمهور و سایر بخش‌های دولت مواجه شد، اما پس از این مصوبه بود که ازطرف غربی‌ها مذاکرات جدی با ایران آغاز شد. برپایه این قانون بود که اکنون ایران حدود ۱۳۰ کیلوگرم اورانیوم ۲۰ درصد و ۸۰۹ کیلوگرم اورانیوم ۶۰ درصد تولید کرده است. ایران در ۱۵ دی‌ماه سال ۱۳۹۹، غنی‌سازی ۲۰ درصد را آغاز و از ۶ آبشاری که به این کار اختصاص داده شده بود، اورانیوم ۲۰ درصد برداشت کرد. آژانس بین‌المللی انرژی اتمی نیز در روز ۱۵ دی آغاز غنی‌سازی ۲۰ درصد در سایت فردو را اعلام کرد. تاکنون حدود ۱۲۹/۲ کیلو گرم از این محصول تولید شده است. در ۲۴ فروردین ۱۴۰۰، غنی‌سازی ۶۰ درصدی برای اولین‌بار ازسوی ایران آغاز شد که تاکنون ۸۰۹ کیلوگرم با غنای ۶۰ درصد تولید شده است. همچنین علاوه‌بر ۵۰۶ سانتریفیوژ IR-۱ مقرر ذیل برجام، بنا بر گزارش ۵ اسفند ۱۳۸۹، مدیرکل آژانس ۶۹۶ سانتریفیوژ IR-۲m و ۱۷۴ سانتریفیوژ IR-۴ فراتر از سقف تعیین شده در برجام در نطنز نصب شد.

۹ وین در چه مرحله‌ای است؟

به‌طور حتم در بین تمام موضوعاتی که ظریف در این گزارش نسبتاً طولانی ارائه کرده، جزئیات ۶‌دور مذاکرات هسته‌ای ایران و ۴+۱ که با مشارکت غیرمستقیم آمریکا در وین برگزار شده، دارای اهمیت است. به‌نظر می‌رسد در ذیل موضوع مذاکرات وین، وزیر امور خارجه به‌نحوی از ارائه جزئی برخی موارد که درباره آن ابهامات فراوانی وجود دارد، خودداری کرده است. ظریف در بخش سیزدهم این گزارش با عنوان «مذاکرات وین منطبق با سیاست قطعی نظام» به ۶‌دور مذاکره در وین اشاره کرده است. در گزارش بیست‌ودوم وزارت خارجه در این خصوص آمده

است: «از ابتدای سال ۱۴۰۰، دولت جمهوری اسلامی ایران وارد مذاکراتی سخت و نفس‌گیر با کشورهای عضو کمیسیون مشترک برجام (موسوم به ۴+۱) و ازطریق آنان به‌صورت غیرمستقیم با آمریکا شد. مبنای این مذاکرات که تاکنون ۶‌دور آن برگزار شده، دقیقاً منطبق با سیاست قطعی نظام که توسط مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در روز اول فروردین ۱۴۰۰ اعلام گشت، بوده است: «آمریکایی‌ها باید تمام تحریم‌ها را لغو کنند. بعد از این ما راستی‌آزمایی خواهیم کرد و سپس به برجام برمی‌گردیم و این یک سیاست قطعی است.» خروجی این مذاکرات یک مصوبه کمیسیون مشترک برجام خواهد بود که سه پیوست دارد؛ رفع تحریم‌ها (تعهدات آمریکا)، اقدامات هسته‌ای (تعهدات ایران) و طرح اجرایی (چگونگی اجرا ازجمله راستی‌آزمایی). این مصوبه بدون حضور آمریکا خواهد بود و متعاقب انجام تعهدات رفع تحریمی و با تصمیم کمیسیون مشترک، آمریکا به‌عنوان عضو به برجام بازخواهد گشت. در این گزارش آمده است: «براساس چارچوبی که تاکنون در مذاکرات وین به‌دست آمده است، درصورت حصول توافق و بازگشت آمریکا به برجام، کلیه تحریم‌هایی که وفق برجام رفع شده بودند، مجدداً رفع خواهند شد. علاوه‌بر این، کلیه تحریم‌های ترامپ که درصورت استمرار عضویت آمریکا در برجام، نمی‌توانستند وضع شوند (ولو به بهانه‌های دیگر) نیز رفع خواهند شد. بر این اساس، طرف مقابل عنوان می‌دارد که درنتیجه بازگشت به برجام، تمامی تحریم‌های ذکرشده در برجام (به شمول بخشی، موضوعی یا شخصی) و نیز کلیه تحریم‌های وضع‌شده بعدی که مانع انتفاع ایران از آثار لغو تحریم‌های برجامی می‌شوند، رفع خواهند شد. درنتیجه، آثار این رفع تحریم‌ها به صورتی خواهد بود که کلیه اشخاص غیرآمریکایی، برای اقدام و فعالیت در حوزه‌های ذکرشده با موانع تحریمی آمریکا روبه‌رو نخواهند بود.» در گزارش این حوزه‌ها، «تحریم‌های مالی و بانکی؛ تحریم‌های مربوط به نفت، گاز و پتروشیمی؛ تحریم‌های مربوط به بیمه؛ تحریم‌های مربوط به کشتیرانی، کشتی‌سازی و بنادر؛ تحریم‌های مربوط به طلا و فلزات گرانبها؛ تحریم‌های مربوط به بخش خودروسازی؛ تحریم‌های مربوط به نرم‌افزار و فلزات (تحریم برجامی)؛ تحریم‌های مربوط به بخش‌های آهن، فولاد، آلومینیوم و مس (تحریم ترامپ)؛ تحریم‌های بخش‌های ساخت و ساز ، معدن ، تولید، منسوجات و بخش مالی؛ حوزه هواپیمایی؛ صادرات فرش و اقلام خوراکی» عنوان شده و با اشاره به لغو قوانین تحریمی کنگره و برخی فرمان‌های اجرایی آمده است:

«همچنین شناسایی سپاه پاسداران انقلاب اسلامی به‌عنوان اصطلاح «سازمان تروریستی خارجی» ابطال خواهد شد و علاوه‌بر آن، بیش از هزار شخص حقیقی و حقوقی از فهرست تحریم‌های آمریکا خارج می‌شوند.» البته این بخش یک پیش‌شرط دارد که در پاورقی گزارش به آن اشاره شده است: «باتوجه به اینکه مذاکرات به اتمام نرسیده است، باید به این نکته توجه داشت که هیچ‌یک از توافقاتی که در اینجا ذکر می‌شود، نهایی نیست و درحقیقت تا زمانی که درمورد همه‌چیز توافق نشود، درمورد هیچ‌چیز توافق نشده است.»

۹ چه چیزهایی در لافاه گفته شد

در این گزارش برخلاف انتظار، وزارت امور خارجه مهم‌ترین بخش‌ها را در لافاه ارائه کرده است. به‌عنوان نمونه در بخشی از این گزارش آمده است: «چنانچه در وین توافق حاصل آید و آمریکا اقدامات فوق را انجام و تحریم‌های ذکرشده را رفع کند، جمهوری اسلامی ایران نیز –همان گونه که در سیاست‌های قطعی نظام اعلام شده است- پس از راستی‌آزمایی رفع تحریم‌ها (که درمورد شیوه‌های آن نیز مذاکرات مرسوم طی صورت گرفته است)، به تعهدات خود در برجام بازخواهد گشت.» ظریف در موضوع مذاکرات به مهم‌ترین بخش آن که «راستی‌آزمایی» است، هیچ اشاره‌ای نکرده است. این درحالی است که بخش دوم سیاست قطعی نظام که ازسوی رهبر انقلاب مطرح شده، بر راستی‌آزمایی تأکید شده است. نگرانی دراین‌باره وقتی تشدید می‌شود که دولت در ماه‌های گذشته تلاش کرده است مساله مهم راستی‌آزمایی را به یک امر حداقلی و سریع، تقلیل دهد. درحالی که مرکز پژوهش‌های مجلس، فرصت راستی‌آزمایی را حداقل ۶‌ماه تعیین کرده بود، حسن روحانی ۲۵ فروردین در جلسه هیات‌دولت مدعی شده بود: «بعضی‌ها بلند نیستند و حرف‌هایی می‌زنند. این درحالی است که ما شرایط راستی‌آزمایی را طراحی کردیم و می‌دانیم که زمان زیادی نمی‌برد. اینکه وزیر نفت اعلام کند می‌تواند نفت را بفروشد و رئیس بانک مرکزی بگوید که قادر است از جابه‌جایی پول را به‌راحتی انجام دهد، زمان زیادی نمی‌برد.» جدا از این گفته می‌شود در مذاکرات، طرف آمریکایی فرصت راستی‌آزمایی را برای ایران ۴۸ ساعت دنظر گرفته است. برای ایران اما پیشنهاد ۴۸‌ساعته قابل قبول نیست، زیرا در این فرصت تنها می‌توان به‌صورت نمادین و سمبلیک راستی‌آزمایی کرد. ایران با توجه به تجربه برجام معتقد است تحریم‌ها یک نظام پیچیده دارد که بخش فروش نفت، تراکنش‌های

بانکی، دسترسی به منابع مالی و کشتیرانی و بیمه و... را پوشش می‌دهند. این تحریم‌های گسترده را نمی‌توان در ۴۸ ساعت راستی‌آزمایی کرد. بر همین اساس نیز ایران در مرحله اول خواهان فرصت کافی برای راستی‌آزمایی است و علاوه‌بر این فرصت، اصرار دارد راستی‌آزمایی به‌صورت برهه‌ای انجام شود. در گزارش وزیر امور خارجه به مجلس شورای اسلامی، به‌جز چند کلمه ملی، هیچ اشاره‌ای به چنین موضوع مهمی نشده است.

درکنار موضوع مهم، راستی‌آزمایی، ایران برای پذیرش بازگشت آمریکا به برجام، یک تضمین جدی نیز مطالبه کرده است. سیدعباس عراقچی دراین‌باره گفته است: «آمریکا باید اطمینان دهد که خروج از توافق دیگر اتفاق نخواهد افتاد.» آن‌طور که نیویورک‌تایمز به نقل از یک منبع آگاه گزارش کرده، ایران خواستار تعهد کتبی مبنی‌بر این شده که هیچ دولت آینده‌ای در آمریکا نتواند همانند دونالد ترامپ از توافق هسته‌ای خارج شود؛ این موضوع با مخالفت آمریکایی‌ها مواجه شده است و آنها گفته‌اند چنین امکانی برای آمریکا وجود ندارد. با این حال در گزارشی که به کمیسیون امنیت ملی ارائه شده، هیچ اشاره‌ای به این موضوع نشده است.

اما مساله مهم دیگری که در گزارش ظریف که به آن اشاره نشده است، تحریم‌هایی است که پس از خروج آمریکا از برجام اعمال شده‌اند اما دولت بایدن حاضر به رفع آنها نیست. بخشی از این تحریم‌ها، تحریم‌هایی است که دونالد ترامپ با برچسب‌هایی همچون موشکی، حقوق بشر، تروریسم، سایبری و... علیه ایران اعمال کرده است. بین این تحریم‌ها، هیچ‌یک به‌اندازه تمدید تحریم تسلیحاتی ایران براساس فرمان اجرایی ۱۳۹۹۹ توسط ترامپ نیست. ایران پس از خروج آمریکا در سال ۲۰۱۸، در برجام ماند تا حداقل تحریم تسلیحاتی‌اش رفع شود و بتواند توان دفاعی خود را تقویت کند و در بازار تسلیحات دنیا مشتری پیدا کند و از این راه بخشی از تحریم‌ها را بی‌اثر کند اما دولت بایدن قصد دارد حتی درصورت بازگشت به برجام، مانع رفع این تحریم شود. علاوه‌بر این گفته می‌شود آمریکا حاضر به لغو دستور اجرایی که تحریم‌های اولیه یا قوانینی را که شرکت‌های آمریکایی از تجارت یا سرمایه‌گذاری در ایران منع می‌کند، لغو نکرد. [برجام] فقط تحریم‌های ثانویه را هدف قرار داد. درنتیجه، شرکت‌های چینی و اروپایی وارد بازار ایران شدند درحالی‌که شرکت‌های آمریکایی نتوانستند. این اقدام با طرح خود واشنگتن انجام شد. باراک اوباما، رئیس‌جمهور پیشین ایالات‌متحده می‌خواست برجام را کاملاً به‌عنوان یک توافقنامه امنیتی بفروشد تا مبادا دولت به دلایل اقتصادی به حمایت از توافق متهم شود. این به آن معنا بود که به‌محض خروج اوباما از کاخ سفید، جامعه تجاری انگیزه‌ای برای پایبندی به توافقنامه نداشته باشد زیرا این توافق هیچ سود ملموسی برای آنها به‌همراه نداشت. (بوئینگ تنها استثنا بود زیرا فروش هواپیماهای غیرنظامی در برجام قید شده است.)

او نوشته است «بایدن می‌تواند این را تغییر دهد» اما برای این کار او باید تحریم‌های اولیه که اکثر آنها از طریق دستورات اجرایی قابل لغو هستند و نیازی به تأیید کنگره ندارند را لغو کند؛ کاری که البته طبق گزارش ظریف، بایدن نخواهد کرد. با لغو تحریم‌های اولیه، شرکت‌های اتحادیه اروپا نیز به‌راحتی می‌توانستند وارد تجارت با ایران شوند. در شرایط فعلی اما فشار حداکثری ترامپ باعث شده تقریباً همه آنها از ترس قفل شدن در بازار آمریکا تعامل خود را با ایران ترک کنند یا کاهش دهند.

سیاست

به روایت گزارش مفصل جواد ظریف، وزیر خارجه به مجلس درباره تحولات اخیر مذاکرات هسته‌ای

شرح ناک‌ناهی